

חבל עזה - אתגר מימי בראשית

ארץ ישראל, מצרים, ופלשתים ביניהם

ארץ מצרים היא "מקום טומאה" (שמות רבה טו יט). אתר דלא אשתכח בה רזא דמהימנותא כלל (זוה"ק ח"א קפה). ערות הארץ (ר' חיים ויטאל, עץ חיים, שער ציור העולמות פרק א). והיא תוקף הרע (ליקוטי הלכות, חנוכה ג ו). שאין בה נצוצות קדושה (שער החצר, תקלה). והיא מקום עב ומגושם ביותר (נועם אלימלך, פרי תולדת ד"ה ויהי רעב בארץ). ידוע אשר הארץ יש לה איברים, כמו האדם כידוע מדברי חז"ל, וארץ מצרים היא הגרועה שבכל הארצות, עד שנקראת ערות הארץ, שהיא היותר מזוהם כמו ערות האדם, ואילו א"י הוא המובחר שבכל הארצות, עד שנקרא לב הארץ שהוא יותר זך ונקי שבה (באר מים חיים (בראשית מב ז) בני יששכר (אדר ב יב) תפארת שלמה (עה"ת, עמ' 278; עה"מ עמ' קט) נאות הדש"א (א עמ' פז). אף דכל חז"ל תחת ממשלת השרים ויהדר בחז"ל דומה כמי שאין לו אלוך מ"מ במצרים האיסור ביותר, כי מצרים ממש היפך א"י, שהרי מצרים ערות הארץ (ארץ צבי עה"ת, בראשית כו, ב-כג; שמות יד ג). העמים מצרים וישראל מהווים שני קטבים בציר הקוסמולוגי של הידע האלוקי, הרוחני והמוסרי של האנושות (הרב שלמה גורן, תורת המועדים 321)

עתיד מצרים הפוך מא"י (שמות רבה יח ו). בא"י אפילו המדברות יושבו, אך מצרים שנאמר עליה "כגן ה' כארץ מצרים" (בראשית יג י) "לשממה תהיה" (יואל ג, יחזקאל לב יד).

פלשתים לבדם היו מפסיקים בין מצרים ובין ארץ כנען (רשב"ם שמות יג, יז)
 "ומצרים ילד... אשר יצאו משם פלשתים"... פן ינחם העם - שילחמו עמהם על דבר אשר ברחו מתחת יד מצרים קרוביהם (דעת זקנים מבעלי התוס', שמות יג יז). טומאת ארץ פלשתים וקליפותיה, קרוב לארץ מצרים... ארץ פלשתים ששם התגברות הקליפות (מאור ושמש, שמות יג יז). דקליפת פלשתים היא אמצעית בין קליפת מצרים... ובין כנען (שם משמואל, שמות חלק א עמ' קעג). ארץ פלשתים אינה חשובה כא"י עצמה, כארץ ז' הגויים (רש"י בראשית כו יב) מפני שגם גרר שהיא ארץ פלשתים מארץ ישראל היא כדמשמע וכי... שאע"פ שאינה חשובה כחז"ל לגמרי מכל מקום גם אינה חשובה כא"י עצמה, ולפיכך הזר ואמר כארץ ז' הגויים כלומר שהיא (ארץ ז' הגויים) עיקר של א"י (המזרחי, שם)
 "באר לחי רואי" בין קדש ובין ברד" מתנוצץ כוחו של ישמעאל כאן מקבל הוא את כחו וברכתו, "ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך, ולא יספר מרב... והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו, ועל פני אחיו ישכון".

מושב הנחותים שבאומות

פלשתים: "ויורדו בדגת הים" (בראשית א כו) אילו זכיתם תרדו אף בדגת הים, ואם לא ירדו גת, - כלומר השתעבדו לפלשתים (בעל הטורים שם).

עמלק: עמלק ישב "מחויילה בואך שור אשר על פני מצרים" (שמואל א טו ז, כו ח).¹

עוים: שעיותו את מקומם או שאיוו לאלוהות הרבה או שכל הרואה אותם אחזתו עוית (חולין ס:)

¹ מפת רבי יעקב עמדין (משנת תקפ"ה) ר' יחיאל בר יוסף (משנת ת"ר) ר' גרשון חנוך ליינער (משנת תרל"ג). רבי אביגדור מאלקאו (משנת תרנ"ד).

האבות וארץ פלשתים

אברהם אבינו

"ואולי נסע משם לארץ פלשתים כדי לשכון בכל הארץ אשר נתן לו הא-ל, פעם בזה ופעם בזה כדי שיחזיק בכולה, כי ארץ פלשתים בכלל הארץ שנתן לנו הא-ל... וארץ פלשתים בכלל ארץ הכנעני היא ומנחלת בני יהודה" (רד"ק. בראשית כ א)

אבימלך מלך פלשתים: "הנה ארצי לפניך, בטוב בעיניך שב" (בראשית כ טו).

וכיון שבאו שניהם בברית ובשבועה טען עליו על מה שעשו לו עבדיו, שגזלו ממנו הבאר שחפר בגבול באר שבע, ובאר שבע סמוך לארץ פלשתים, וחפר שם אברהם באר כי הוא מהגבול באר שבע, ועבדי אבימלך גזלוהו ממנו כי מגבול ארץ פלשתים היא, ועל הטענה שטען אברהם לאבימלך בזה, הלכו אברהם ואבימלך מגרר לראות שם את הבאר ההיא אם היא מגבול באר שבע או מגבול ארץ פלשתים, ושם היו רועי מקנה אברהם ולפיקך חפר שם הבאר להשקות ממנו מקנהו, ואע"פ שאין כתוב כה- כן נראה כי הלכו שם מפני הטענה שטען עליו אברהם (רד"ק)

"ויאמר (אברהם) כי את שבע הכבשות תיקח מידי, בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת, ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע" - וזה היה אות גדול לירש את הארץ (רד"ק)

"ויהי אחר הדברים האלה" מחובר אל הפרשה שלמעלה... אף כאן אחר שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם, ונתן לו שבע כבשות הצאן וחרה אפו של הקב"ה על זאת, שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם, וגם ביהושע מטילים על חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל, והקב"ה ציוה עליהם לא תחיה כל נשמה - לכן והאלקים ניסה את אברהם, קנטרו וציערו (רשבי"ם)

אמר לו הקב"ה: אתה נתת לו שבע כבשות חיך שאני משהה בשמחת בניך ז' דורות, אתה נתת לו שבע כבשות כנגד כן הורגים (פלשתים) מבניך ז' צדיקים אלו הן: שמשון, חופני ופנחס, שאול ושלושת בניו. אתה נתת לו ז' כבשות כנגד כן מחריבין מבניך ז' משכנות ואלו הן: אהל מועד, נוב, וגלגל, וגבעון, ושילה ובית עולמים שניים. אתה נתת לו ז' כבשות כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים ז' חודשים (בראשית רבה נד ה)

כתגמול, כעונש, ככפרה וכתיקון על ברית זו בין אברהם לאבימלך הצטרך אברהם לעקוד את בנו, היו צריכים ישראל להמתין ליציאת מצרים ז' דורות (משה דור שביעי לאברהם), היו צריכים למות ז' צדיקים בסוף תקופת השופטים, נחרבו כל המשכנות והמקדשים, והוגלה ארון ברית ה' בערי פלשתים ז' חודשים.

וכן ביציאתנו מצרים לא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים, שהיתה קצרה יותר, כי נכדו של אבימלך היה עדיין חי, והיתה שבועת אברהם מעכבתם מלהכנס לארצו (בראשית רבה נד, ב, במדבר רבה יד ה) עיכוב בכיבוש יבוס שבירושלים עד ימי דוד ואת היבוס יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם" (יהושע טו טג) יכולים היו, אלא שלא היו רשאים מחמת השבועה שנשבע אברהם לאבימלך (ספרי דברים יב יז). "את היבוס יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין" (שופטים א כא) מבני אבימלך היו, ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד, לפי שעדיין היה נכדו קיים, והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו (רש"י).

אברהם וזרעו קיבלו מספר עונשים על כריתת הברית עם אבימלך והיותו על ארץ פלשתים.² ודאי שכשהקב"ה מקנטר ומעניש, אין זה נקם, אלא פעולה בונה ומתקנת, "כל העונשים מן השמים אינם בדרך נקמה ח"ו, אלא תיקון" (שם משמואל, דברים עמי קמז).

נענשנו שה' עיכב את שמחת בני אברהם – יציאת מצרים, עד דור שביעי, דורו של משה. ואכן, שמגיע זמן זה, מתעוררים בני אפרים ויוצאים אל ארץ פלשת (גת) "לקחת את מקניהם" (דבה"א, ז כא), בימי משה "והעוים היושבים בחצרים עד עזה, כפתורים היוצאים מכפתור, השמדום וישבו תחתם" (דברים ב, כג) עוין מפלשתים הם... ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יוכלו ישראל להוציא ארצם מידם, והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם, ועכשיו אתם מותרים לקחתה מידם (רש"י)

בימי שמשון מתבטלת השבועה לאבימלך (סוטה י).

בימי עלי נהרגים חפני ופנחס, ארון ברית ה' נשבה, ונודד בערי הפלשתים ז' חודשים כעונש לברית אבימלך. מיד לאחר שוב הארון לישראל מסופר שנלחמים פלשתים עם ישראל: "ויכנעו הפלשתים ולא יוסיפו עוד לבא בגבול ישראל, ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל, ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים מאת ישראל לישראל, מעקרון ועד גת ואת גבולן הציל ישראל מיד פלשתים" (שמואל א ז)

"וכל הבארות אשר חפרו עבדי אברהם סיתמום פלשתים וימלאום עפר" (בראשית כו טו), שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו (רשבי"ם).

יצחק אבינו

לאחר העקידה "עקב אשר שמע אברהם קולי" (בראשית כו, ה) "כשניסיתי אותי" (רש"י) "לפיכך נתתי לו הארץ בשכר ששמע בקולי לכל אשר צויתיו, אפילו לעקוד יחידו (רד"ק)³, "גור בארץ הזאת" "בארץ פלשתים" (רמב"ן) "עשה שכונה בא"י, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב" (בר"ר), כשהציווי נובע מכך שהאזור הוא חלק מארץ ישראל.⁴

"גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלה" כי לא החזיק אברהם בארץ פלשתים בתזקה הראשונה, לזה נצח ה' שיחזיק יצחק בה, והוא החזיק בה בתזקה מעולה, שחרש וזרע, ולזה דקדק ה' בדבריו לומר את כל הארצות האלה (או"ח הק' בראשית כו ג):

יצחק כאברהם אביו נשלח לאזור זה כדי לזרוע⁵, "כי לך ולזרעך אתן" - הוא טעם הציווי, גור בארץ

² כשנוכר "חטא" או חסרון, ראוי לזכור שמדובר במלאכי עליון, אשר אנו כעפר תחת כפות רגליהם, וכל מה שיחשב אצלם כחטא לא היה נחשב לנו עוון כלל (שם משמואל, ויקרא עמי קלט, קס) דווקא בגלל גדלותם - הקב"ה מדקדק איתם כחוט השערה (יבמות קכא):

³ כשמוזכר יצחק בתפילה נרמז הקשר בין עקידת יצחק לעבודתו בארץ פלשתים: "זעק: איה השה לעולה, בשרוהו עבדו מצאנו מיס" (תפילת "למען תמים" להו"ר); "למען הנעקד בשער השמים וחרב בבארות מיס" (תפילת "נענה אמונים" להו"ר); "זכור הנולד בבשורת יוקח נא מעט מיס, ושחת עורו לשחטו לשפוך דמו כמים, זיהר גם הוא לשפוך לב כמים, חפר ומצא בארות מיס" (תפילת "למען תמים" להו"ר).

⁴ כדברי הספרי (דברים א, ח) "עמד יצחק והשביחה". הרד"ק (שם) ש"ארץ פלשתים מארץ כנען היא". האור החיים הקדוש (שם ג) "ארץ פלשתים בכלל נתינת הארץ היא, ולזה ג"כ הסכים הרמב"ן". רבי אברהם בן הרמב"ם (בראשית כו ב - ג) "... ולזרעך נתתי את הארץ הזאת וארץ פלשתים נכללת בגבול זה". וכן דעת הזקנים מבעלי התוס' (שמות יג, יז). ביאור החדש (בראשית כו, ג) "כי גם ארץ פלשתים בכלל אי"י". פרוש פנים יפות (שמות טו, יד). ובמהרש"א (חולין ס ע"ב) "דכל ארץ פלשתים מארץ כנעני תחשב כמפורש בספר יהושע".

⁵ בכל הפרשה של יצחק בארץ פלשתים מודגשת "הארץ" רבות, ועל ארץ זו היה אף מאבק בין רועי יצחק לרועי אבימלך (בראשית כו) "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון... ויילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה" (שם א). "וירא אליו ה', ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אלקי". (שם ב) "גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך, כי לך ולזרעך אתן את

הזאת, משום שעליו להראות חביבות הארץ שהוא שלו ושל זרעו. (העמק דבר, בראשית כו ג)
 מטרת יצחק בכל פעילות שם בארץ פלשתים לא היתה סתם חיפוש פרנסה ובארות מים לצאנו. יצחק
 פועל מתוך שקושר כל תקוותו והבטחתו בהנחילו את הארץ הקדושה לבניו (משך חכמה. מכתב)
 מאבקים ועיכובים " ... כי עשה ה' ככה לנשיון, שהגם שאמר לו ה' 'לך ולזרעך אתן את כל הארצות'
 אעפ"כ לא יתנוהו אפילו לשבת שם כאחד ה' עם, אם לא ירהר אחר השכינה, וכמו כן עשה לאברהם"
 (האוח"ח הק' בראשית כו יז)

"לך מעמנו, כי עצמת ממנו מאוד" (בראשית כו טז), בכך "הופר הברית בין שניהם (בין אברהם ואבימלך),
 ובטלה השבועה שנשבעו, שכיוון שאבימלך הפר בריתו, תו אין בני אברהם בכלל השבועה" (משך חכמה
 בראשית כו, לג.)

"ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר: לנו המים" (בראשית כו, כ) "כמו שכתבנו בדבר אברהם עם
 אבימלך, כי היתה מחלוקת ביניהם, אם אותה באר מגבול גרר או מגבול באר שבע, כן עתה נפלה
 מחלוקת בין רועי גרר לבין רועי יצחק (רד"ק)

ורועי גרר אומרים: לא, כי לנו הארץ, כל תולדותיה (עקדת יצחק):

"ויקרא שם הבאר עשקי" קרא לה שם לפי שהיום או מחר כשיגדל כחו עליהם - לא יוכלו לומר רועי
 גרר כי לנו הבאר בלא שום ערעור. "ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקראו שמה שטנה. ויעתק
 משם" העתיק כל חפירתו משם, ורחק מעט מגבולם במקום שלא יוכלו לערער "ויחפור באר אחרת
 ולא רבו עליה" - כי הדבר היה גלוי, ואין במקום ההוא ספק כי מבאר שבע הוא ולא מגרר."

"וכל הסיפורים האלה בחפירת הבארות וקריאת השמות, להודיע כי בא"י המוחזקת היה חופר בארות
 כרצונו ואין מוחה בידו, וכן קרא שמות כרצונו והיו בני המקום קוראין אותו כן, וכן אברהם כמו
 שכתבנו. וכל זה היה להם לאות ולסימן מה שיעדם האל לתת הארץ לזרעם. אבל פלשתים אע"פ
 שהוא מא"י לא הוחזקה בידם, לפיכך רבו עמחם על הגבול. וכל זה להודיעם שלא תהיה מוחזקת
 בידם קלה, אע"פ שחלוקה לא הוחזקה בידם עד האחרונה לימות המשיח, כמו ארץ שלוש גויים את
 הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני". (רד"ק)

יתכן והמקור במדרש (לקח טוב לפרשת דברים) "אל תתגרו בם, כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף
 רגלי" - " ר' מאיר אומר: עד שידרוך כף רגלו של משיח, שנאמר בו: דרך כוכב מיעקב", שנאמר:
 "וירשו הנגב את הר עשיו, והשפלה את הפלשתים".

יעקב אבינו עוקר נטיעות אברהם

בסיום כריתת הברית של אברהם ואבימלך נאמר "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' א-ל
 עולם" (בראשית כא, לג) "נטע שם נטיעה סמוך לבאר שתהיה לו לעדות, כי נשאר הבאר לו בלא
 מחלוקת" (רד"ק).

"ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה- שבע" (בראשית מו א). "להיכן הלך? א"ר נחמן: שהלך לקוף
 ארזים שנטע אברהם זקנו בבאר שבע, שנאמר: ויטע אשלי" (בראשית רבה צד ד)

כל ארצות האל, והקימותי לך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך". (שם ג). "והרביתי את זרעך... ונתתי לזרעך את
 כל ארצות האל, והתברכו בזרעך כל גויי הארץ" (שם ד). "ויזרע יצחק בארץ ההיא, וימצא בשנה ההיא מאה שערים
 ויברכהו ה'". (שם יב) "ויעתק משם, ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה, ויקרא שמה רחובות, ויאמר: כי עתה הרחיב ה' לנו
 ופרינו בארץ" (שם כב).